

Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, 332 Sayfa, ISBN 978-975-16-2950-0

Ortaçağ adıyla kavramsallaştırılan zaman diliminin gerek dünya gerekse Türk tarihi açısından en büyük ve önemli gelişmelerinden birisi şüphe yok ki, Türklerin Anadolu coğrafyasına uzayan seferleri ve burayı yurt edinmeleridir. Bu önemli gelişmenin muhataplarından birinin ise oldukça uzun bir geçmişe sahip, dönemin en güçlü ve büyük siyasi güçlerinden Bizans İmparatorluğu olması, meseleyi ayrıca önemli kılmakta ve günümüz tarihçilerinin konuya ilgisini arttırmaktadır. Ayrıca söz konusu hadisenin vuku bulduğu yerin kadim zamanlardan beri tarihin tam merkezinde yer alan Anadolu coğrafyası olması, yine aynı meseleye dair ilgiyi katlayan bir diğer husustur.

Türklerin Bizans ile olan ilişkilerinin mazisi imparatorluğun kurulduğu yıllara kadar uzanmakla birlikte, bu ilişkilerin tarihinin en önemli kesitinin Türklerin Anadolu coğrafyasına geldikleri ve burada faaliyetlere giriştikleri, yani Selçuklu Türklerinin Anadolu'da görünmeye başladıkları zaman dilimi olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu ifade daha önceki irtibat ve ilişkilerin önemsiz olduğu anlamını içermemekle birlikte, nihai ve dengeleri değiştiren sonuçlar üretmesi açısından Selçuklu-Bizans ilişkilerinin söz konusu uzun tarih içerisinde ayırt edici bir yere sahip olduğuna dikkat çekme amacı gütmektedir. İlgili dönemin ve ilişkilerin tüm önem ve özelliklerinin yanı sıra Türkler açısından ayrı bir kıymet ve değer arz ediyor olması, şayet ortada bir art niyet yoksa, herkesçe gayet anlaşılır bir durum olarak karşılanmalıdır. Zira mevzubahis konu tarihin belirli bir döneminde yaşanmış, bitmiş ve günümüzle ilgisi sınırlı olan bir husus değil -ki, öyle bile olsa bu durum ilgili konunun *tarihsel* değerini azaltmaz- bugün üzerinde yaşanan topraklarla, bu topraklarda yaşayan insanlarla, onların geçmişleriyle yani doğrudan kendileriyle ilgili bir meseledir. Yukarıda bahsi geçen tüm çeşitli özellikler göz önünde tutulmak kaydıyla, bu açıdan bir bakış da Selçuklu-Bizans ilişkilerinin ve dolayısıyla bu ilişkilerin neticelerinin gerek dünya gerekse Türk tarihi açısından ifade ettiği anlamın daha iyi kavranması noktasında yardımcı olacaktır.

Bu yazıda, haiz olduğu öneme binaen mevzubahis konuyla ilgili yeni yayınlanan bir eserin inceleme ve eleştirisinin yazın dünyamız açısından yararlı olacağı düşüncesiyle, ülkemiz ortaçağ tarihi uzmanlarından Doç. Dr. Yusuf Ayönü imzalı "Selçuklular ve Bizans" adlı eseri tetkik edilmeye çalışılmıştır. Zikredilen eser 2014 yılının son günlerinde Türk Tarih Kurumu tarafından basılarak neşredilmiştir. Eser Önsöz, Giriş, tek tek ele alacağımız beş ana bölüm, Sonuç, Bibliyografya ve Dizin kısımlarından mürekkep olup, tamamı 332 sayfadır. Bahsi geçen beş ana bölüm sırasıyla; "Malazgirt Savaşına Kadar Selçuklu-Bizans Münasebetleri" (ss. 7-56), "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş Dönemi" (ss. 57-109), "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Gelişme Dönemi" (ss. 111-187), "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yükselme Dönemi" (ss. 189-247) ve "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Gerileme ve Çöküş Dönemi" (ss. 249-275) başlığını taşımakta ve pek çok alt bölümden oluşmaktadır. Yazar, eserin

Kitap Tanıtımı

hakkında yazıldığı konunun önemine dikkat çektiği kısa bir Önsöz ve yine ilgili konunun öncesini kısaca ele aldığı ve gerek Bizans gerekse Selçuklulara dair bazı bilgiler vermek suretiyle genel bir çerçeve çizdiği Giriş bölümünün ardından birinci bölümle çalışmasını devam ettirmiştir.

Yukarıda da zikredildiği üzere “Malazgirt Savaşına Kadar Selçuklu-Bizans Münasebetleri” başlığını taşıyan birinci bölüm, genel olarak Selçukluların Anadolu coğrafyası ile tanışmasını sağlayan ilk akınların hikâyesiyle başlamış, Malazgirt savaşı ve neticelerinin ele alınmasıyla nihayete erdirilmiştir. Anadolu ile tanışmak bir anlamda Bizans ile karşılaşmak anlamına geldiğinden Selçukluların Bizans ile olan ilk temasları bu bölümde takip edilebilmektedir. Taraflar arasındaki ilişkilerin gelişimi, bu doğrultuda gerek Bizans ve özellikle Selçukluların izlediği politika, Anadolu’ya yapılan ilk seferler ve bunların gerek şekli gerekse taşıdığı anlam ve neticeleri, Bizans’ın yeni komşuları karşısındaki ilk şaşkınlığı ve önlem alma çabaları yine bu bölümde takibi mümkün meselelerdir. Bu ilk bölümün sonunda yazar, Selçuklu-Bizans ilişkileri bakımından arz ettiği öneme istinaden Malazgirt Savaşını oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almakta, savaşa uzayan sürece ve savaşın gerek yakın gerek uzak neticelerine dair etraflı tahliller yapmaktadır.

“Türkiye Selçuklu Devleti’nin Kuruluş Dönemi” başlığını taşıyan ikinci ana bölümde genel olarak, Malazgirt Savaşından sonra başlayıp Türkiye Selçuklu sultanı I. Mesud’un tahta çıkışına kadar uzayan süreçte yaşanan münasebetler ele alınmıştır. Öncelikle Malazgirt Savaşından sonraki durumun genel bir tasvirinin yapıldığını gördüğümüz bölümde, daha sonra Bizans, Türkiye Selçukluları ve Büyük Selçukluların durumu konu edilmiş ve bu bağlamda İstanbul, İznik/Konya ve İsfahan hattındaki gelişmeler etraflı bir şekilde incelenmiştir. Yine burada, Ortaçağın gerek Doğu gerekse Batı dünyası açısından son derece önemli olaylarından olan I. Haçlı seferi ele alınmış ve seferin ilgili konu bakımından taşıdığı anlam ve doğurduğu neticeler çok yönlü olarak tetkik edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bölümde Selçuklu-Bizans tarafları arasında zaman zaman yapılan ittifak ve mücadelelerin yanı sıra, Türk liderlerin kendi aralarındaki mücadele ve bunların neticelerini de takip etmek mümkün olmaktadır.

Eserin üçüncü bölümü “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Gelişme Dönemi” başlığını taşımakta ve Türkiye Selçuklu sultanları I. Mesud’un tahta çıkışından II. Kılıçarslan’ın hâkimiyetinin nihayete erdiği tarihler arasındaki ilişkileri konu edinmektedir. Bilindiği üzere bu dönem, özelde Selçuklu genelde ise Türk tarihi açısından son derece ciddi bir önemi haiz olup, bu önem Türklerin artık Anadolu’dan çıkartılamayacağını Bizans tarafından kesin olarak anlaşılmasından ileri gelmektedir. Bizans gibi güçlü bir imparatorluğun bu fikri kabullenmesi doğal olarak kolay olmamış ve nihayet, bu kabullenme durumu uzun ve şiddetli bir mücadele safhasının neticesinde gerçekleşmiştir. İlgili bölümde görüldüğü üzere, zaman zaman çeşitli anlaşma ve ittifaklarla yumuşasa da bu yoğun mücadele hali bu dönemde de taraflar arasındaki ilişkilerin genel özelliğini teşkil eder durumdadır. Mevzubahis mücadelelerin vardığı nokta 1176 yılındaki Myriokephalon savaşı olup, bu savaş işaret ettiğimiz üzere, Bizans’ın Türkleri Anadolu’dan çıkarma konusundaki ümitlerini nihayete erdirmiş ve *doğurduğu sonuçlar itibarıyla de Malazgirt hezimetinden sonra yaşanan sürecin tamamlayıcısı* olmuştur.

Yazar, konu açısından taşıdığı öneme binaen Myrikephalon savaşını ayrıntılı şekilde ele almış ve savaşın kendisini olduğu gibi öncesini ve sonrasını da detaylı şekilde tetkik ederek kapsamlı bir analiz sunmuştur. Bölümün ilerleyen kısımlarında, yaşanan gelişmelere uygun olarak tarafların durumunun ayrı ayrı ele alındığı görülmekte, aralarındaki yeni ilişkiler, mezkûr yeni gelişmelerin ilişkilere yansıma biçimi ve nihayet bu ilişkileri nasıl ve ne ölçüde şekillendirdiği takip edilebilmektedir. İşaret ettiğimiz üzere, yapılan mücadeleler taraflar arasındaki ilişkilerin genel şeklini oluşturmakla beraber, bu münasebetlerin yalnızca mücadeleye indirgenecek kadar tekdüze ve sığ olmadığını da ifade etmek gerekir. Eserin genelinde olduğu gibi bu bölümde de takip edebildiğimiz kadarıyla her iki tarafa mensup insanların ortak bir yaşama pratiği geliştirdiği açıktır. Dönemin kaynaklarından yer yer yapılan doğrudan alıntılar bu durumu örneklendirmekte ve ayrıca yazarın kendisi tarafından da söz konusu duruma özellikle dikkat çekilmekte, meselenin bu boyutunun göz ardı edilmemesi gereken bir öneme sahip olduğuna işaret edilmektedir (örnek bir alıntı ve makul bir değerlendirme için bakınız, s. 128). İlgili bölüm III. Haçlı seferi ve seferin konuyla bağlantılı yönleri ve etkilerinin tetkikiyle nihayete erdirilmiştir.

“Türkiye Selçuklu Devleti’nin Yükselme Dönemi” başlığını taşıyan dördüncü bölüm genel olarak XII. yüzyılın sonu ve XIII. yüzyılın ilk yarısında Selçuklu ve Bizans ilişkilerine hasredilmiştir. 1192 yılından sonraki ilişkileri takip etme fırsatı sunan bölüm yine pek çok alt başlıkla ayrıntılandırılmış ve ilgili konu mümkün olduğunca geniş bir perspektiften sunulmuştur. Özellikle, bu dönemde gerçekleşen IV. Haçlı seferi ve seferin Bizans tarihi açısından taşıdığı önem ve etkileri ihmal edilmemiş, bununla beraber seferin yakın ve uzak etkileri okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Eserde görüleceği üzere, IV. Haçlı seferinin en önemli neticelerinden biri olan Latinlerin İstanbul’u işgali imparatorluğa oldukça ağır bir darbe indirmiş ve bu gelişme doğal olarak Selçuklu-Bizans ilişkilerinin seyrini etkilemiştir. Öyle anlaşılıyor ki, seferden sonra Bizans için asıl önemli mesele Türkler ve onların Anadolu’daki faaliyetlerinden ziyade kendi başkentleri ve Latinler olmuştur. Bu siyasi konjonktürün Selçuklular açısından da son derece önemli getirileri olmuş ve yazarın özellikle altını çizdiği üzere *yeni bir düzen* oluşmuştur. Bu yeni durumda Selçuklu-Bizans mücadelesi tüm şiddetiyle devam etmekle birlikte, Bizans’ın etkinliği azalmış, Selçuklular daha güçlü ve istikrarın korunduğu bir dönem yaşamışlardır. Nitekim Bizans karşısında elde edilen askerî ve siyasî kazanımlar söz konusu durumun neticeleridir. Örneğin, özellikle mevzubahis edildiğini gördüğümüz Antalya ve Sinop gibi önemli liman şehirlerinin fetihleri gerek gelişme ve oluş gerekse neticeleri açısından ayrıntılı olarak değerlendirilmek suretiyle Selçukluların Bizans karşısındaki yükselişi açıkça ortaya konulmuştur. Yine aynı bölümde konuyla ilişkileri mucibince Trabzon İmparatorluğu tarihine dair önemli bilgiler verilerek tahliller yapılmıştır.

Eserin beşinci ve son ana bölümü “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Gerileme ve Çöküş Dönemi” başlığını taşımakta olup, burada Türkiye Selçuklu Devleti’nin zirve dönemi olarak kabul edilen I. Alaaddin Keykubad’dan sonra başlayan ve devletin siyasi varlığının nihayete erişine kadar uzayan süreçteki ilişkiler incelenmiştir. Bu dönemin özellikle Selçuklular açısından son derece kritik bir zaman dilimi olduğunu görülmektedir. I. Alaaddin Keykubad’ın ölüm tarihi olan 1237 yılından itibaren gelişen

Kitap Tanıtımı

ve hızla ilerleyen süreç, tabir yerindeyse, Türkiye Selçuklu Devleti için sonun başlangıcını haber veren ayak seslerini barındırmaktadır. Kısa süre sonra Moğol tehlikesinin kendisini Köseadağ'da en şiddetli şekilde göstermesi ise telafisi mümkün olmayan bu sürecin artık kesin olarak başladığını garanti etmiştir. Eserde tüm ayrıntılarıyla takip edilebileceği üzere, bu önemli gelişmeler Selçuklu-Bizans ilişkilerini de etkilemiş ve Moğol tehlikesi karşısında Selçuklu-Bizans ittifakı gündeme gelmiş ve gerçekleşmiştir. Zaman zaman mücadele ve ittifakların yapıldığı ya da bozulduğuna şahit olduğumuz bu kritik dönemde taraflar arasındaki ilişkilerde hatırı sayılır bir azalma dikkati celp etmektedir ki, eserde özellikle üzerinde durulduğu üzere, Selçukluların doğudaki Bizans'ın ise batıdaki düşmanlarıyla mücadelesi bu durumu oldukça anlaşılır kılmaktadır. Moğol siyasetinin taraflar arasındaki ilişkiler üzerindeki tüm etki ve neticelerinin ele alındığını gördüğümüz bölüm, Anadolu'da Bizans hâkimiyetinin çöküşü ve Selçuklu Devleti'nin siyasi varlığını tamamlayışının ele alınmasıyla nihayete erdirilmiştir.

Eserin Sonuç bölümü, müellifin konuya dair yaptığı genel açıklamalar, tespitler ve ulaştığı neticeleri barındırmaktadır. Bölümde Selçuklu-Bizans ilişkilerini, öncesi ve sonrasıyla, öz bir şekilde değerlendiren yazar, burada daha çok söz konusu ilişkilerin doğası üzerine odaklanarak eser boyunca sayısız örnekle detaylandırılan meseleye dair genel bir çerçeve veya şablon çıkartmak suretiyle okuyucunun konunun bütününe görmesine yardımcı olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki, burada özellikle vurgulanmak istenen bir diğer husus Selçuklu-Bizans ilişkilerinin tek yönlü olmadığı ve bu tarz bir algıya saplanıp kalmanın yanlış olacağıdır. Bu hususun önemine dikkat çeken yazar verdiği pek çok örnekle iddiasını somutlaştırmış ve nihayet bu konular üzerine odaklanacak yeni araştırmalara duyulan ihtiyacı dile getirmiştir. Yazarın bu ifadeleri sahada çalışan özellikle yeni araştırmacılar açısından birer teşvik unsuru olarak kabul edilebilir ki, kanımızca edilmelidir de.

Eser hakkında sonuç mahiyeti taşıyan birkaç cümle sarf edecek olursak; bize göre her başlık (ister makale ister kitap isterse daha farklı bir yayın olsun) bir iddiadır, kabul etmek gerekir ki, son derece büyük bir iddiadır. Bu iddiadan sonra önemli olan başlığın altını yetkin bir şekilde doldurma meselesidir ve bilindiği üzere, asıl zor olan da işin bu kısmıdır. Yaptığımız inceleme neticesinde açıkça ifade edebiliriz ki, söz konusu eser başlıkta ortaya koyduğu iddiasını gereğince yerine getirmiş ve bu hususiyeti dolayısıyla da literatürdeki yerini almıştır. Eser boyunca takip edilen yöntemin, meselenin ortaya konması ve nihayet okuyucunun da konuyu kavramasına yardımcı olması bakımından son derece planlı olduğu gözlemlenmektedir. Okuyucunun işini kolaylaştıran ve meseleye dair kavrayışını artıran bir diğer önemli husus ise eserin dilidir ki, yazarın bu konuda da oldukça titiz davrandığı ve gerek anlaşılır gerekse akıcı bir üslup kullanmaya özen gösterdiği yapılacak okuma neticesinde açıkça görülecektir. Yine eser boyunca başvuru kaynaklar ve yapılan doğrudan alıntılar canlı bir anlatımı mümkün kılmasının yanında, okuyucunun ilgisinin dinç tutulmasına yardımcı olmaktadır. Bir diğer önemli nokta, ele alınan neredeyse her konuyla ilgili olarak yazarın sık sık değerlendirme yapma yoluna başvurmuş olmasıdır. Bu tartışma ve değerlendirmelerin konunun daha etraflı bir şekilde ortaya konulması ve anlaşılması bakımından son derece kıymet arz ettiğini dile getirmek gerekir.

Kitap Tanıtımı

Nihayet, bilindiği üzere ülkemizde yapılan kitap inceleme/eleştiri yazılarında sıkça kullanılan ve artık klasikleştine dair ikna olduğumuz ifadelerden biri '*eserin önemli bir boşluğu doldurduğu*'dur. Bu klasik ifadeyi incelemeye çalıştığımız eserle ilgili olarak kullanmamızda da sanıyoruz herhangi bir mahsur yoktur. Bununla birlikte özellikle belirtmeliyiz ki, eserin alanda var olan bir boşluğu doldurma niteliği, ele alınan konuya dair ülkemizde yapılan başka bir müstakil çalışma olmayışından değil, başlıkta ortaya koyduğu iddiasını yetkin bir şekilde ve layıkıyla yerine getirmesinden ileri gelmektedir.

Kâzım UZUN*

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bornova-İZMİR,
e-mail: k.kazimuzun@gmail.com